

Листи до Олександра Смотрича

*(продовження; початок у збірнику наукових праць
«Філологічний дискурс». Хмельницький, 2017. № 5. С. 48–70.)*

Віталій Мацько,

доктор філологічних наук, професор;

Інна Нікітова,

кандидат філологічних наук

(м.Хмельницький)

Від Марії Білецької

Лінц, 21.07.1944 р.

Шановний п.Флоринський!

Прочитавши в газеті Ваше звернення з проханням сповістити про долю Михайлюка Олександра з міста Обухів Київської області, вважаю за обов'язок відкликнутися, бо я хоч і дуже трохи, та все ж знаю про вище означену особу, або, як я його звикла називати – Олесь.

Шкода, ми знали одне одного дуже короткий час. Наші взаємні відносини Вас, звичайно, не цікавлять, а тому обмежуся коротким викладом про долю Олесь. З України попав він до Лінцу¹ над Дунаєм на металургійний завод Siemerke Oberdonai, на який був призначений зварщиком. Мешкав він у таборі робітників зі Сходу №21. Робота була важка, харчі, чи й варто було б назвати харчами, поводження з людьми чеха-перекладача неможливе,— все це і, крім того, туга за батьківщиною, за рідним містом і друзями спонукали його до втечі. Далеко відійти від Лінцу йому не вдалося, і вже був затриманий поліцією. Відсидівши кілька тижнів у в'язниці, він був направлений на попереднє місце праці і життя, тобто знову в 21-й табір при Eizenwerke О.Д. Тоді-то, влітку 1942 р., ми з ним познайомилися, в той час я почала працювати у керівництві табором. Багато проходило перед моїми очима молодих, обідраних, чорних від праці в заводі і схудлих від нестатку харчів, молодих хлопців. І серед цієї маси відзначався Олесь. Він був такий же, як і всі, та його, незвичайні своїм виразом, очі, дотепні, хоч і короткі, репліки, тонкі пальці засмальцьованих рук говорили про минуле цієї молоді, здібної істоти.

Ми познайомилися з ним ближче, і в цьому відношенні мною був зроблений перший крок: надто зацікавив мене цей хлопчина. В короткий час ми стали друзями. Він довіряв мені свої думки, скарги,

¹ Місто Лінц – столиця Верхньої Австрії, розташована за 250 км від Праги.

тугу за всім загубленим, залишеним, особливо за матір'ю. Багато що обурювало його, його нерви і поганий стан здоров'я обґрунтовували його невтриманість. Пізньої осені йому стало дуже погано з легенями, час від часу підступала до горла кров. Серце краялося, дивлячись на це молоде, обдароване і замарно загублене життя. Матеріальні труднощі, виснажуюча робота не зразу зломали його. Він бадьоро говорив, писав вірші, декламував йому відомі, намагався організувати драматичний гурток. Ніколи не забуду наших вечірніх розмов, коли ми, невеликий гурток, збиралися у моєї кімнатці, в дерев'яному бараці; у нас можна було почути і теревені про дрібниці дня, і читання газет, і критику тієї чи іншої літературної речі, часом закипала і сварка, та все знову втихомирювалось, і чулось оповідання з минулого, гра або й спів. Нас гуртувало і мирило спільне лихо. Як я вже зазначила, з легенями в Олесья було погано, він не може більше працювати. Його перевели на легшу роботу, але все ж в заводі, – лікар не дав звільнення з підприємства. Олесь ходив на вигрівання грудей електричним світлом і не працював. Я боялася за нього, але радити робити не могла, бо сама бачила, в якому він стані.

Одного разу, коли він був дома, за ним прийшли. Це було 10 жовтня 1942 року. Арешт його обґрунтовувався саботажем і шкідливими розмовами серед мас. В останнє, тиснучи мені руку, він сказав: «По-дурному кінчається мое життя, але і без цього прийшов би швидкий кінець. Не забудь мене. Навряд чи прийдеться зустрітись за кращих умов. Прощай...».

Попає він до лінцевської тюрми, це я ще знала напевно (Polizeigefefaugnisslinz)², а дальніша доля мені невідома. Так щез він з мого поля зору, і я боюсь, що він загинув. Даровита дитина природи, він не був пристосований до сьогоденного життя.

Про Вас я знала ще від Олесья. Він написав Вам кілька листів на Україну. До Києва чи Обухова – не пам'ятаю³.

Більше нічого не можу Вам сповістити, вірніше оповісти. Нитка нашого знайомства і дружба була раптово обірвана. Я б мала за Олесья одне-єдине прохання до Вас, а саме: якщо Вам буде можливо встановити зв'язок з кимось із його рідних, з його матір'ю, повідайте їм хоч цю краплю, розказану мною і передайте його матері останній

² Polizeigefefaugnisslinz (нім.) – поліційна в'язниця Лінцу.

³ О. Смотрич, працюючи в берлінському «Голосі», розшукував юного поета О. Михайлюка, якого знав особисто, можливо навіть друкував твори поета-початківця, коли працював в газеті «Українське слово». У вересні 1942-го О. Смотрич переїхав до Кам'янця-Подільського, тому й листи від Олесья Михайлюка не могли потрапити до рук адресата.

привіт від сина. Тяжка була його доля, і треба бути дурним або ж сильним не більше фізично, а й духом, щоб все перестояти. А він був ще заслабкий на ногах власних впевнень. Нехай навіки живе світла пам'ять про нього, тут мало кому відомого Олеса Михайлюка.

На цьому скінчу. Всього кращого, незнайомий шановний п. Флоринський.

З привітом Марія Білецька⁴.

Від Ярослави Гірної

3 січня 1975

Вельмишановний Пане,

Дозвольте Вам, авторові новель, висказати: як добре, що Ваша тематика, (Нові Дні, листопад 1974) появилася, що побачила світ.

Ваші три новелі про сумну співвідносність нашу до жидів – відлежали своє, як бачиться, ще з 1948 року.

Щойно нинішній час, доба деякої щирості, а навіть наявності її спонтанності у відношенню до жидів, до християнського «меа кульпа», що уже кругом нас виявлене – дозволило і у нас на друк того шляхетного Вашого відруху ще з тоді.

Для мене особисто, три Ваші новелі були справжнє пережиття. Не з мазохізму, якого всюди присутність позначає і нас, а з заложення іншого: потрібно болоче стверджувати для самоаналізу. З неї може бути користь: прочищене співвідношення. Вдосконалена людина.

Бувши на вечорі пам'яті П.Волиняка⁵, я придбала на спомини А.Любченка⁶. Читаючи, мене попросту лякав умонтований у ментальність тієї, інакше шляхетної людини, кут бачення, де козлом відпущення для національних страждань українців являється ворог число один – жид⁷. Явище суто емоційне і поколіннями переносне, як

⁴ Марія Білецька (1912–1995) – двоюрідна сестра О. Смотрича. В роки війни вивезена на примусові роботи до Австрії. В листі родинні зв'язки приховала від сторонніх людей, щоб не накликати біди, водночас у такий спосіб дала про себе знати.

⁵ Петро Волиняк (справжнє ім'я – Петро Кузьмович Четет; 1907–1969, Торонто) – видавець, дослідник історії української еміграції в Канаді, засновник і редактор з 1950 р. журналу «Нові дні». Саме в цьому часописі надруковано найбільшу кількість творів О. Смотрича.

⁶ Любченко Аркадій Панасович (1899–1945) – письменник, журналіст. Під час війни редагував часопис «Нова Україна» (Харків).

⁷ Авторка придбала перший том «Щоденника» А. Любченка, який надруковано П. Волиняком у його видавництві 1951 р. Від 1 липня 1942 року А. Любченко занотував неприємні спогади про євреїв-письменників в емоційному піднесенні, які, на його думку, принесли чимало лиха і йому, й М. Хвильовому. Такий пасаж не сподобався адресанту, мовляв, «козлом відпущення для національних страждань українців являється ворог число один – жид». Ніби опонуючи А. Любченкові, Ю. Шевельов у листі до О. Ізарського

недуга. І як добре, що історично відбулася уже нова, простягнена рука Дзюби у Бабиному Ярі, та других, що розпочали новий період у нашому співвідношенню до жидів.

І як добре, що Ваші новелі стверджують те, що треба конче ствердити, для порядку. Для усвідомлення нової дороги.

Я не певна, чи адреса, куди Вам пишу, добра.

Та кортить Вам гукнути привіт.

Ще у мене запит. Чому тематика «Буття» у Вас не пов'язана з сучасністю. З проблемами тут?

У мене також деяке співвідношення до писання. Пробую, хоч припізнень роками, видати першу книжку поезій, пробую оповідання. Та дошкульна боязнь, дошкульний запит, пощо уся турбота. Мабуть Вам це зрозуміле. Вітаю з 1976 роком, з його Новим Добром! Та з пошаною Ярослава Гірна⁸.

Від Наталі Апонюк

Вінніпег, 24 травня 1978

Високоповажний пане Флорук!

З великою приємністю читала вірші Олександра Смотрича в «Антології української поезії в Канаді» Яра Славутича. З життєпису догадалася, що Смотрич і Ви – одна особа. Пізніше читала Ваші «Вірші» (V–IX) і «20 коротких віршів». Усе це я згадала (розуміється, що дуже прихильно) у своїй рецензії у University of Toronto Quarterly, котра повинна з'явитися в літньому числі журналу.

Я би хотіла набути всі публіковані збірки Ваших поезій, але я не знаю, куди маю звертатися у цій справі, чи до Вас, чи до якого видавництва. Ласкаво прошу поінформувати мене.

З пошаною до Вас, Наталя Апонюк⁹.

Від Анатолія Юриняка

Дати не позначено

Колего Флорук!

писав: «Жиди бувають і дуже симпатичні, а щодо нас, то вони нас не люблять, поки ми внизу, і правильно роблять, а якщо коли-не-будь будемо згори (ох, чи діждемося Вашингтона...), то і всі вони нас полюблять і будуть найкращими нашими патріотами» (Див.: Листи Юрія Шевельова до Олекси Ізарського / автор перед. слова й упор. Микола Степаненко. – Полтава : ПП Шевченко Р.В., 2014. – С.51).

⁸ Про автора листа Гірну Ярославу відомостей обмаль, знаємо лише, що вона – лікар за професією, мешкала в Канаді. Приятелювала з письменницею Докією Гуменною.

⁹ Апонюк Наталя (Наталія) – випускниця Саскачеванського університету (1963). Доктор філософії (Торонтський університет, 1974), професор, із 1977-го викладач славістики Манітобського університету (Вінніпег). Була директором українсько-канадських студій – спільного проекту Манітобського університету й колегії св. Андрея Первозванного.

Я Одержав Вашу книжечку оповідань, але здивувався, що це не ті «коротенькі оповідання», які за доби П.Волиняка пішли на шпальтах «Нових Днів» (за винятком, здається, «Романтика»). Ті були побудовані поспіль так, що авторської мови не було, тільки репліки персонажів. Це робило їх оригінальними на українсько-емігрантському фронті. Пригадую собі, що я писав на ці «Короткі оповідання» рецензію в «Нов.шляху» і радив авторові (тобто Вам) видати їх книжкою. Це було десь року 1950-62-63¹⁰. Чому, власне, Ви не включили їх у збірку?

Щодо «мані». Я невдовзі видам книжку своїх оповідань і фейлетонів (мабуть Ви знаєте це); книга буде біля 300 ст. норм. вісімки, ціна 5 дол. В передплаті. Гадаю, що я Вам її вишлю безплатно, тому не плачу за Вашу.

Вітаю і бажаю Вам видати другу, більшу збірку.

Ваш А.Юрниняк¹¹

Від Кирила Сітька

№1

Дату не вказано

В.Ш.Пане Флорук!

Прочитав «Буття 16 нікому непотрібних оповідань» Олександра Смотрича. Автор має гостру спостережливість і глибоке знання душі сірого буденного обивателя. Новелі свіжі, живі, насичені здоровим творчим гумором, читаються залюбки і легко. Типи новель – пересічність [,]що твориться життєвими обставинами та вадами самої людини.

Новелі написані з мистецьким смаком багатою українською мовою і нагадують творчість Чехова та Зощенка.

Можна було б більше написати про ці новелі, але я не критик і тому обмежуюсь лише своїм першим вражінням читача.

З пошаною до Вас

К.Сітько¹².

¹⁰ Анатоль Юриняк надрукував рецензію «Короткі оповідання О. Смотрича» в газеті «Новий шлях» (Німеччина) 14 червня 1969 року.

¹¹ Юриняк Анатоль (справжнє прізвище Кошельник Юхим Павлович; 1902–1996) – письменник, літературний критик, журналіст. В роки війни працював разом з О. Смотричем у колективі редакції газети «Подільнин».

¹² Сітько Кирило (15.06.1896 – 16.01.1991, Торонто) – педагог за освітою. Після війни виїхав до США, мешкав у Рочестері, Нью-Йорку, працював у школі українознавства. На схилі літ переїхав до дочки в Канаду. К. Сітько доводився дідусем по маминій лінії другій дружини О. Смотрича Ніни Флорук (Данильців).

№2

3.5.76.

В.Ш.Пане Флорук!

Дякую за вірші. З задоволенням пару раз прочитав їх. Написані талановито. Це вірші-драми. Коротко-лаконічні, як удар молота. Яскраві, гострі, живі, ваговиті змістом і формою.

Любов до свого народу промінює майже з кожного вірша, так само, як і породжені цією любов'ю гнів, ненависть, сарказм до Росії минулої і теперішньої – історичного гнобителя України.

Без нагальної потреби у віршах зрідка вживаються нецензурні слова. Вважаю, що в автора досить знання і здібности, щоб обійтися без них.

Сучасний Світ занадто переповнений всяким злом і брудом і стоїть перед загрозою повного занепаду і звиродніння. Наступила межева пора відродити етику, мораль суспільного життя, а головне відродити віру в Людину, що її (віру) знищили марксо-ленінський та гітлерівський фашизми.

У цій роботі одно з перших місць належить поетам.

Серед українців панує звичка: всю вину за свої невдачі складати на «воріженьків»: не маємо держави – винна Росія чи Польща, або Туреччина; сьогодні на вулицях Києва не чути української мови, а лише російську – винні московські комуністи і т.д.

А чи не завинило у всіх наших нещастях у першу чергу «варшавське сміття, грязь Москви»? ці хахли, яничари, гнучкошиєнки і всі прислужники Москви є головними ворогами українського народу.

У віршах згадано про них, але мало.

Зрештою, треба надіятись, що фаховий літературний критик дасть відповідну оцінку віршам і визначить їм місце в українській літературі.

З пошаною К.Сітько.

Від Віктора Приходька

Високоповажний пане редакторе!

Я дістав Ваше ласкаве запрошення співпрацювати в літературно-мистецькому відділі часопису «Голос» і щиро за нього дякую. Мушу, одначе, признати, що, на жаль, не можу бути Вам корисним, бо в справах мистецтва таки дуже мало що розумію і тому нічого цікавого Вам не приніс би. Зате я перебуваю в переконанні, що Ви безумовно справитесь зі своїм завданням. Я з цікавістю слідкую за Вашою працею (ще з «Подоллянина») і мене просто вражає та енергія і ґрунтовність, яку Ви виявляєте, при чім це не йде на шкоду самій якості праці. З цього

приводу я можу бути лише гордий, що Ви народились у моїй хаті, в нашій, таким тепер біднім і знищеним Кам'янці.

Цікаво мені, де тепер Ваші батько й мама¹³, яка доля Вашого дядька – моїх знайомих свого часу і «квартирантів». Також хотів я довідатись, чи знаєте Ви часом цікавого фахівця Євгена Вікула з Кам'янця та його батька. Вони хотіли виїхати загодя з Кам'янця, але не знаю, чи це їм вдалося і де вони тепер. Трохи вертаюся до Вашої редакторської праці. Уважаю, що Ви робите дуже і дуже добро, «відкопуючи» наших старших мистців. Українська широка публіка (сучасна) їх майже не має, ми – старші – пам'ятаємо їх здебільша лише з «Ниви»¹⁴, звикли рахувати їх росіянами, а галичани, то й зовсім про них не чули.

З нагоди Нового року, дозвольте побажати Вам здоров'я та успіху. Звичайно, вершком бажаним був би поворот в 1945 році на нашу Україну.

З високою пошаною В. Приходько¹⁵.
29/ХІІ-44.

Від Володимира Січинського

Прага, 13.ХІІ.44

Вельмишановний пане редакторе!

Щиро дякую за надіслані 11 фотогр(афій) за репродукціями видів Поділля та ін. Вони для мене особливо дорогі як пам'ятка про батька¹⁶ та його збірки.

Прошу повідомити, коли Вам повернути їх? Пересилаю Вам деякі мої праці – які ще залишилися в мене – всього 9 назв. Чеське видання

¹³ Йдеться про Флоринського Івана Семеновича (1894–1958, Торонто) і Флоринську (Касперович) Софію Францівну (1894–1973, Торонто), батька і маму О. Смотрича.

¹⁴ Нива – популярний російський щотижневий журнал. Виходив у Петербурзі упродовж 1869–1918 рр.

¹⁵ Приходько Віктор Кіндратович (31.01.1886 с. Княжпіль Подільської губ. (нині – Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл.) – 05.02.1982, Нью-Йорк) – український громадсько-політичний і культурний діяч, правник за фахом, мемуарист. У 1917–1919 рр. – Подільський губернський комісар, голова губернського земства; в 1919–1923 рр. займав посади міністра фінансів, товариша міністра фінансів УНР. Перебуваючи на еміграції в Чехо-Словаччині, працював лектором Української господарської академії в Подебрадах, був членом Підготовчого комітету для скликання Всеукраїнського національного конгресу (1933–1938). Після Другої світової війни переїхав до Німеччини, з 1949 р. проживав у США. Автор двотомних спогадів «Під сонцем Поділля», «З історії повстання українського університету в Кам'янці на Поділлі». Саме в хаті В. Приходька народився майбутній письменник О. Смотрич (Флоринський).

¹⁶ Батько В. Січинського – відомий вчений-історик, священосужитель, просвітянин Юхим Йосипович Січинський (1859–1937). Жив і помер в Кам'янці-Подільському.

пересилаю Вам як зразок доброго друку. Прошу прийняти се як дар.
Радий був би не втрачати з Вами зв'язок.

З великою пошаною до Вас В.Січинський¹⁷.

¹⁷ Січинський Володимир Юхимович (1894–1962) – доктор мистецтвознавства, архітектор, педагог. Автор відомої праці «Чужинці про Україну».